

В ЗОРАТА НА ДЕМОГРАФСКАТА СТАТИСТИКА В КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ - 1880 - 1881 ГОДИНА

*Соня Златанова**

На 6 септември 1880 г. петото отделение в Министерството на финансите подава рапорт на своя министър, с който се изисква в България да се въведе статистика на движението на населението, като на духовенството се възлага задачата да съхранява „метрическите“ книги. Към рапорта са били приложени специални за тази цел наредби. Със съгласието на министъра на изповеданията по този въпрос и с доклад от министъра на финансите до Негово Височество княза на 8 октомври 1880 г. е последвал височайши указ, с който се постановява от 1 януари 1881 г. да се въведат точни регистри на ражданията, женитбите и умираанията според вече споменатите наредби. Законът е в сила до 1893 година.

Есента на същата година тези наредби са разгледани от Народното събрание и са получили статут на „Закон за забележаване раждания, женитби и умираания“ от 10 декември 1880 година. Според този закон регистрите са следните:

Регистър за ражданията, в който се вписват следните данни:

- Място на раждане на детето - в кое село или град се е родило детето;
- Кога се е родило детето - месец, ден и в коя част от денонощието се е родило детето;

* Младши експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“, Национален статистически институт; e-mail: szlatanova@nsi.bg.

- Ако са се родили близнаци, от какъв пол са;
- Живородено или мъртвородено е детето;
- Пол на роденото дете;
- Законно или незаконно е детето;
- Каква вяра изповядват майката и бащата на детето;
- Занаят или начин на прехрана на майката и на бащата;
- Име и прякор на майката и на бащата;
- Име на детето;
- Кога е кръстено детето;
- Име и прякор на кръстника или кръстницата на детето;
- Подпис на духовното лице, което е извършило обряда на кръщението.

В регистъра за ражданията се вписва в последната графа къде е родено детето като местоположение - болница, затвор и др., или е родено на полето, на вода или е намерено.

Регистър на женитбите, в който се вписват следните данни:

- Месец и ден на състоялата се женитба;
- Точна възраст в години и месеци на мъжа;
- Точна възраст в години и месеци на жената;
- Вероизповедание на мъжа и на жената;
- Състояние на мъжа - момък, вдовец, напуснат;
- Състояние на жената - мома, вдовица, напусната;
- Занаят или начин на прехрана на мъжа и на жената;
- Грамотност на мъжа и на жената;
- Лицата, които се женят имат ли роднинска връзка помежду си;
- Име и прякор на мъжа и на жената;
- Място на раждане на мъжа - населено място и окръг;
- Място на раждане на жената - населено място и окръг;
- Подпис на духовното лице, което е извършило бракосъчетанието.

В регистъра за женитбите в последната графа се вписва дали момата е крадена и какво плаща мъжът за момата.

В регистъра за умираанията се вписва следната информация:

- Място на настъпване на смъртта - в кое село или град;
- Кога е настъпила смъртта - ден, месец, част от денонощието;

- Пол;
- Навършени години и месеци на лицето;
- Семейно положение - неженено, оженено, вдовец/ица, напуснат/ната;
- Ако починалото лице е по-младо от 15 години, се отразява дали е законнородено, или незаконно;
- Ако лицето е било семейно, се отразява продължителността на брака в години и месеци;
- Вероизповедание на лицето;
- Професия или занятие;
- Ако лицето е под 15-годишна възраст се отразяват занятията на майката и бащата;
- Причина за смъртта - от каква болест е починало лицето;
- Име и прякор на лицето;
- Месторождение на лицето;
- Подпис на духовното лице, което е извършило обряда на погребението.

В последната графа „Бележки на регистъра на умиралията“ се вписва къде е починало лицето - на полето, на вода или е намерено.

Според „Закона за забележаване раждания, женитби и умиралията“ регистрите по гражданското състояние на населението се водят от църковните власти за всички видове вероизповедания. Воденето на регистрите от духовенството съответства на многовековната практика във всички страни от Западна Европа по онова време, като регистрацията на тези събития е в съответствие с определени религиозни ритуали. Министерството на изповеданията изпраща на всяка черква, джамия и синагога три дебели регистъра, които се съхраняват в изброените храмове, а за преписите на регистрите Министерството на финансите изпраща подобни регистри с необходимия брой листа само за една година. Воденето на тези регистри се възлага на духовните представители на всяка енория, поради което висшите духовни власти се задължават да направят точни разпределения на енориите. Списъкът от това разпределение се изпраща до Министерството на финансите и Министерството на изповеданията. За да се спазва точноста на събиране на сведенията, духовните лица са задължени да вписват ражданията, женитбите и умиралията в двата регистъра, които са задължени да поддържат, веднага след извършване на свещенодействието за съответния ритуал и само в краен случай се допуска вписването да се извърши по-късно. На духовните лица

се забранява да извършват кръщение, обрязване, венчаване и погребение в други енории. Изключение се допуска само в краен случай, като вписването в регистрите се извършва на мястото, където е настъпило събитието. Неизпълнението на тези разпоредби се наказва по чл. 102 от Наказателния кодекс и чл. 26 от Устава на мировия съдия.

Всички баби, акушерки и доктори се задължават да съобщават на енорийските духовни лица всяко раждане станало с тяхна помощ.

Надзорът за правилното водене на регистрите е предоставен на околийския началник, всеки по-висш от него началник и държавен чиновник, особено на училищните и финансовите инспектори. Финансовото министерство може да изпраща с цел надзор и специални инспектори от Статистическото отделение. За откритите нередности в регистрите се съобщава на висшите духовни власти, за да бъдат нарушителите предадени на съд. За да бъдат стимулирани духовните лица да водят регистрите точно и коректно, е определена награда от 5 стотинки за регистрирането на всяко събитие - раждане, сватба или смърт.

Регистрацията на тези демографски събития не се изчерпва със значението им на документация, имаща юридическо значение. Регистрите съдържат данни, позволяващи да се анализира движението на населението от гледна точка на демографското развитие и социалните структури в държавата.

Всяка година през януари общинските кметове събират от черквите, джамиите и синагогите попълнените преписи на регистрите, подпечатват ги в присъствието на духовните лица и ги изпращат до околийските началници. Те, от своя страна, изпращат преписите до окръжните управители, които ги препращат за цялото окръжие до Министерството на финансите за Статистическото отделение.

С въвеждането на регистрите от Министерството на финансите се констатира, че тази дейност не се извършва с необходимата отговорност и са регистрирани пропуски и недоглеждане, в резултат на което данните за 1881 г. не са достатъчно удовлетворителни. Една от причините е недотам отговорното отношение на Министерството на изповеданията и висшите духовни власти. Във връзка с това Статистическото отделение изпраща едно окръжно до всички окръжни управители да се вземат необходимите мерки за своевременното изпращане на преписите-регистри по предназначение. С постъпили рапорти се констатира, че на места регистрите не са били раздадени своевременно. Друг проблем за попълването на регистрите е слабата грамотност на духовниците, отговорни за попълването им. Някои от регистрите са

попълвани на сръбско-българско наречие, други са попълвани на гръцки и със старобългарски букви, трети са попълвани на старобългарска азбука.

Много често и в трите регистъра не се отбелязва възрастта на лицето и графата остава празна. В регистъра за женитбите остава празна графата за грамотността. В регистъра за умиранията често не се попълва графата за причина на смъртта, но там където са попълнени, духовните лица, които попълват регистъра, посочват следните причини - гърло, охтика, червенка, старост, кашлица, гърдобол, треска, дизентерия, сърце, краеник, отоци (на определени места), сърце, раждане (за жените). С това списъкът на болестите се изчерпва.

Последната графа от таблиците и на трите регистъра е предназначена за особени бележки. В регистъра за ражданията тази графа е попълвана с информация къде се е родило детето - „у дома си, в ливадата, у трънето, на жетва, в лозята, на нивата, на гости, в колата, в гората, на бахчата, намерено в черковния двор и др.“. На места се срещат сведения за родителите на детето - „цигани, турци, чергари“ и други. Намират се и бележки, че родените са близнаци или мъртвородено некръстено, или родено незаконно от невенчани родители, от вдовица, или бащата е умрял преди раждането и други.

Има отбелязана информация за физическите недостатъци на родителите и по-често за новородените - „сакато в еди коя си ръка или нога, или око“.

В регистрите за женитбите в последната графа са вписани следните бележки: физически недостатъци на встъпващите в брак - „сляп, хром, глухоням и др.“. Вписва се и информация за роднинските връзки между мъжа и жената - „сватовщина, братовчед, братовчедка, взел братовата си жена, близки роднини и др.“. В някои графи е отбелязано, че младите се вземат със „съгласие, договор или спогодба“, на други места е отбелязано „откраднати, пристанали, бежанки“, отбелязва се зестрата и колко е платено за булката.

В регистрите за умиранията се срещат бележки, подобни на тези в регистрите за ражданията, или е вписана съвсем ненужна информация.

От събраните за първи път данни при толкова трудни обстоятелства се извличат сведения само от онези графи, които представляват най-голяма вероятност. Целият материал се свежда до ниво околии и окръжия. Отделни таблици са изработени само за големите градове.

Така в далечната 1880 г. се полагат основите на демографската статистика в България.

Дигитална колекция „Демографска статистика“ за периода 1881 - 2021 г. е достъпна онлайн в дигиталната библиотека на Националния статистически институт. Колекцията се състои от над 60 000 дигитални страници и може да бъде намерена на интернет адрес:

<https://www.nsi.bg/statlib/bg/bool-simp.php?db=&outType=0&bool=%280%3D%E4%E5%EC%EE%E3%F0%E0%F4%F1%EА%Е0+%F1%F2%Е0%F2%Е8%F1%F2%Е8%ЕА%Е0%24%29&recordsPerPage=4&page=1>

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Движение на населението в Българското княжество през 1881 година (1889).
С., Статистическо бюро, Печатница Д. Вълков, 1351 с.

100 години българска държавна статистика (1881 - 1981) (1984). КЕССИ при
МС, Издателство и печатница при КЕССИ при МС, 396 с.